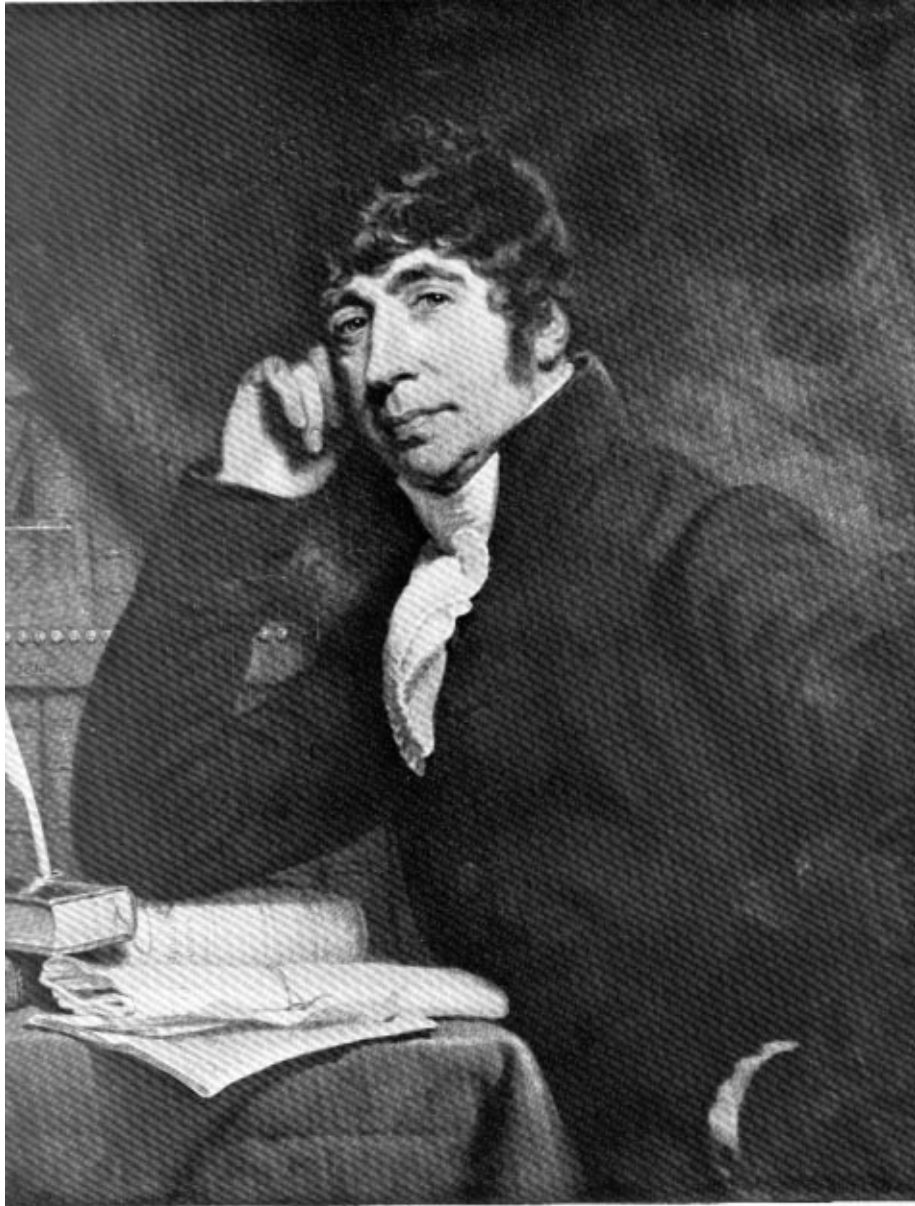

© JEAN KOENE 1998

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

De 'groote ongenietbare'

132. Mr. WILLEM BILDERDIJK (1756-1831).
Naar de schildering van C. H. HODGES in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Willem Bilderdijk (1756-1831)

DE ‘GROOTE ONGENIETBARE’

Met een beetje goede wil zou je de dichter Willem Bilderdijk (1756-1831) als een mysticus kunnen beschouwen. Hij was geen nieuwe Hadewych, geen nieuwe Jan Luyken – dat zeker niet – maar Bilderdijk had wel iets wat in de verte aan deze mystici doet denken. Wat we bij de middeleeuwse begijn en de zeventiende-eeuwse etser, evenals bij veel andere mystici, waarnemen – extatisch dichterschap en verstrengeling van erotiek en religie – dat zien we ook bij Bilderdijk. De aardse tijdelijke liefde wordt bij hen gesublimeerd tot een eeuwige liefde.

Maar er is verschil. De ‘orewoet van minne’ (de brandende liefde) waaraan Hadewych uitdrukking geeft in erotische metaforen, wordt weliswaar gewekt door de menselijke gestalte van Jezus, maar verheft zich tot een geestelijk verlangen naar God. Bij Luyken richt de minnedrift (‘het uiterlijke levens-vier’) zich aanvankelijk op aardse objecten – Wein, Weib und Gesang – om vervolgens, na een soort paulinische bekering, uitsluitend nog gevoed te worden door het verlangen ‘naar een hooger goed’. Na zijn lezers erotisch geprikkeld te hebben met de ‘dartelende toonen’ van zijn Duitse Lier, vergast hij hen op tien bundels geestelijke poëzie, waarvan Jezus en de Ziel de bekendste werd. Nadat zijn ‘jeugdige hart in lichte brand’ had gestaan en hij had genoten van het ‘allerschoonste maagdelijn, zoeter dan een kroes vol wijn’, was het gedaan met de uitpattingen en werd Jezus zijn grote liefde. Zijn ziel was daarna ‘rustende van alle uiterlijke menigvuldigheden’ en waakte voortaan ‘met het inwendige ooge des gemoeds (...) op God en goddelijke dingen’.

Bij Bilderdijk blijft het allemaal veel aardser. Het hemelse verlangen dat hij koestert, bestaat slechts hierin dat de innige band met zijn geliefde na de dood zal voortbestaan tot in alle eeuwigheid. Voor hem is niets begerenswaardiger dan ‘in ketenen der min eeuwig hart aan hart te hangen’. Vandaar dan ook de uitroep tot een geliefde (in zijn gedicht ‘De omarming’):

Kussend sterven in ’t genot
Van zoo’n onuitputbre weelde!
Laat ons sterven, dierbre, o kom!

Onze zielen, dan vereend,
 Zullen voor Gods aanschijn spoeien.
 Daar dan zal ik, o mijn Al!
 Eeuwig aan uw boezem hangen,
 En den heilgen kus der min
 Rein van uwen mond ontvangen;

'Kusgraag Kristengeloof' heeft Van Vloten het ooit genoemd.

EXTATISCH DICHTERSCHAP

Wat Hadewych ervoer in haar etherische liefde bracht zij onder meer tot uitdrukking in een serie Visioenen. Daarin beschreef zij de droomgezichten die zij aan haar geestesoog voorbij zag gaan, als zij in extase raakte. Jan Luyken, die een heel wat nuchterder indruk maakt, beleefde zelf geen extatische toestanden, maar maakte gebruik van wat meer begenadigde mystici over hun ervaringen meedeelden. Hij ontleende het een en ander aan de Duitse mysticus en theosoof Jacob Böhme, die in zijn dromen en dagdromen allerlei duistere openbaringen kreeg. Hoe het met de menselijke ziel gesteld was, wist Böhme uit extatische ervaring: die ziel was gedrochtelijk in Gods oog. Luyken gaf het zo weer:

Wanneer in de Ziele de vonk der liefde Gods openbaar wordt, zoo beziet zij haar zelve, met haar wil en werken, en wordt gewaar, dat zij in de Helle, in den toorn Gods staat en bekent dat zij een wanschapen Monster voor God en het Hemelrijk is. (...) Christus roept haar ter bekeering; zij kome maar, zoo wil hij ze verlossen van het beeld der Slange.

De mens is verdorven, maar dankzij de verlossing door Christus is verzoening met God mogelijk geworden.

PRIESTER VAN HET 'ZOENBLOED'

Soortgelijke gedachten komen we tegen bij Bilderdijk. Vooral op wat oudere leeftijd drong het goddelijke licht tot hem door, waardoor het hem duidelijk werd hoe slecht de mens van nature was en hoeveel die mens te danken had aan Christus, die hem door zijn 'zoendood' met God in het reine had gebracht.

Vóór 1800 had Bilderdijk een onregelmatig leven geleid. Hoewel hij vanaf zijn prille jeugd een rechtzinnig en bijbels christendom aanhing, had hij zich vaak aan wereldse en zondige genoegens overgegeven. In de tijd dat hij rechten studeerde had hij verschillende liefdes versleten. Later was hij getrouwd met een vrouw die niet van hem hield of – zo men wil – die niet van zijn grillen, zijn onaangenaam humeur en zijn woede-uitbarstingen gediend was. In 1795, bij de aanvang van de Bataafse Republiek, was hij als politiek banneling naar het buitenland vertrokken, stiekem blij, dat hij daardoor bevrijd was van zijn vrouw. In Engeland had hij nieuwe liefdesbanden aangeknoopt met een jonge vrouw bij wie hij aan de lopende band kinderen verwekte en met wie hij, na een echtscheiding, uiteindelijk een tweede huwelijk aanging. In Duitsland.

In 1806 kwam Bilderdijk in Nederland terug. Hij kreeg een baantje aan het hof van de door Frankrijk aan Nederland opgedrongen koning Lodewijk Napoleon. Met dit nieuwe staatshoofd, aan wie hij lessen gaf in de Nederlandse taal, raakte hij spoedig bevriend. Hij kwam eindelijk een beetje tot rust, waardoor de intensiteit van zijn geloofsijver kon toenemen. Onafgebroken produceerde hij godsdienstige gedichten waarin hij het beeld van God en de verzoenende daad van Christus in een helder licht probeerde te plaatsen. De christelijke God, zoals hij die evoceerde, bleek geen vriendelijke, vaderlijke God te zijn, maar een grimmige, wrekende Almacht. De dood van Christus was een zoenoffer, dat diende om een verzoening tot stand te brengen tussen God en mens. Het begrip 'zoendood' duikt herhaaldelijk op in de verzen die Bilderdijk dan schrijft. Hij wil getuigenis afleggen en ziet zichzelf als de 'priester van het zoenbloed'. In realistische beelden schildert hij de kruisdood van Christus, waarbij hij weezinwekkende taferelen niet schuwt. De lezers van zijn verzen krijgen niet alleen stromen 'zoenbloed' voorgeschoteld, maar worden ook onthaald op andere onsmakelijkheden. Ze struikelen bij het lezen over 'overdrupte schedels op Golgotha', worden 'nat van het op ons drupplend bloed' en krijgen te horen dat zij overdekt zijn met de 'allervuilste wonden' die alleen met het 'zoenbloed' van Christus kunnen worden schoongewassen en geheeld.

Bilderdijk schreef zijn gedichten, naar eigen zeggen, in een toestand van trance, extase. De gedichten kwamen als het ware uit zijn binnenste opborrelen, werden door zijn mond uitgesproken en door zijn (tweede) vrouw haastig op papier vastgelegd. Dichten was voor hem geen genoegen, maar een noodzaak. Het was een baring, een verlossing. De momenten waarop zijn dichtader stroomde noemde hij zijn 'dichtluimen'. Het waren zenuwslopende periodes waarin hij door geheimzinnige krachten werd gedreven als bij de sint-itusdans. Hoe het daarbij toeging heeft hij vastgelegd in een brief:

Gij weet wat dichtluimen zijn. Zij zijn een soort van dilirium en met ze te kweken, heb ik eigenlijk mijn hoofd zoo verzwakt (...) Een gesprek met iemand over eene kleine quaestie van de Algebra -- heeft mij het hoofd zoodanig geëxalteerd, dat ik den ganschen nacht in een buitengewoon accès van dilirium heb doorgebracht en thans volstrekt zinneloos ben. Ik heb mijne vrouw met verzen uit mijn mond op te schrijven derwijzen afgemat, dat zij geen arm verroeren kan. Zonderling zijn die paroxismes. Zij hebben iets van het onweerstaanlijk dansen in de chorea Sti Viti. (...) Ik maak geen verzen, om verzen te maken, noch met eenig oogmerk of bedoeling, daar behoeve mij de Hemel voor! maar uit behoefte om mij uit te storten; als ik eens geroerd of getroffen ben, dan stort ik dat gevoel ook zoo uit, zonder mij des verder of anders te bekreunen -- ik ben ze kwijt.

GECANONISEERD

Over Bilderdijk en zijn werk zijn de meningen altijd verdeeld geweest. Dat hij een groot dichter was, is een oordeel dat in letterkundige kringen niet gauw in twijfel zal worden getrokken, zelfs niet door degenen die zijn werk ongelezen laten. Bilderdijk heeft zijn plaats verworven in de historisch overgeleverde letterkundige canon en dat is een heiligdom waaraan slechts een enkeling durft te tornen. Die canon is samengesteld door litteraire critici en niet door gewone lezers. Gewone lezers hebben nooit

van Bilderdijk gehouden. Er wordt wel eens beweerd dat zijn werk meer aandacht verdient dan het tegenwoordig krijgt, maar ik denk dat er uit zijn werk maar heel weinig is op te duikelen wat hedendaagse poëzielezers aanspreekt. In de negentiende eeuw was dat ook al zo. In 1883 moest Nicolaas Beets – en hij was een bewonderaar – met leedwezen constateren, dat slechts een enkeling onder zijn tijdgenoten warm liep voor Bilderdijk en dat het merendeel van de lezers een 'hardnekkigen afkeer' van hem had. Die afkeer berustte naar zijn mening op vooringenomenheid en hing meer samen met de persoon van de dichter dan met zijn werk. Als mens had Bilderdijk, – zo drukte Beets het zachtjes uit – zijn 'zwakke zijde', maar dat hoefde geen afbreuk te doen aan de waardering voor zijn dichterschap. Het stoorde hem in hevige mate, dat Bilderdijks 'bittere tegenstanders er een schrikkelijk genoeg in (bleven) scheppen, bij voorkeur deze zwakke zijde in het licht te stellen en te bespreken'. Het gevolg daarvan was dat de lezers zijn werk links lieten liggen. Ten onrechte meende Beets, want dat werk verdiende juist meer aandacht. Hij verwachtte dat toekomstige generaties meer belangstelling voor Bilderdijks dichtwerk zouden tonen en meer oog zouden hebben voor de grootheid ervan. Dat Bilderdijk ooit echt populair zou worden lag volgens Beets niet in de lijn der verwachting, want populair was hij nooit geweest en zijn werk bezat ook niet de eigenschappen om hem populariteit te bezorgen.

Gerrit Komrij, die in de jaren 1980 en 1990, uitvoerige bloemlezingen samenstelde uit de Nederlandse poëzie van alle tijden en daarvoor het werk uitploos van talloze vergeten dichters, kon bij Bilderdijk blijkbaar weinig bruikbaar vinden. Hij volstond met een paar korte gelegenheidsverzen die de herinnering aan de dichter zeker niet zullen verlevendigen. Of zijn keuze echt gelukkig is geweest, vraag ik me af. Volgens mij is er bij Bilderdijk wel iets beters aan te wijzen dat een plaatsje verdient in een monumentaal werk als dat van Komrij. Zeker bij het werk van kortere adem zitten hier en daar dichtstukjes die nu nog belangstelling kunnen wekken: leuke, erotisch-getinte liefdesverzen, vlotte rijmelarijtes en verzen waarin een curieuze kijk op het leven wordt gegeven.

Marita Mathijssen, die in 1997 een aantal brieven van Bilderdijk uitgaf in 'hertaalde' en dus beter leesbare vorm, neemt het in haar inleiding voor de dichter en brieven schrijver op. Zij typeert Bilderdijk als een 'te weinig gelezen meester' die vanwege zijn 'taalvirtuositeit, stijl, intelligentie, eruditie en hartstocht (als) de grootste schrijver van zijn tijd' kan worden beschouwd. Wellicht is dat oordeel juist. In elk geval sluit het haarfijn aan bij de mening die – rond 1800 – de letterkundige Jeronimo de Vries daarover huldigde. De Vries was een van Bilderdijks beste vrienden – wat niet wil zeggen dat zij in alle opzichten elkaars opvattingen deelden – en een van Bilderdijks grootste bewonderaars. De Vries vond Bilderdijk een genie. Het kostte hem overigens wel moeite om de meer verlichte geesten uit zijn tijd van die genialiteit te overtuigen. Minister Falck, ook een vriend van Jeronimo de Vries, sprak, als het over Bilderdijk ging, altijd over 'die kwast' of – om zijn vriend De Vries ter wille te zijn – over 'die geniale kwast'.

POLITIEK

Bilderdijk was romanticus in zijn opvatting van de kunst, maar ook in alle andere opzichten. Hij was een verheerlijker van het verleden en voelde zich misplaatst in zijn eigen tijd. Het patriottisme en de stichting van de Bataafse republiek (1795-1806) kon hij niet anders zien dan als rotte vruchten van de

goddeloze Verlichting. Voor hem was er maar één goede staatsvorm: het eenhoofdige gezag dat door erfelijkheid – en dus door de wijsvinger Gods – aan een volk werd toegewezen. Alle macht aan de koning! Omdat hij de republikeinse staatsvorm verwierp en de republikeinse overheid weigerde te erkennen, zag hij zich genoodzaakt in 1795 in ballingschap te gaan. Tussen 1795 en 1806 verbleef hij afwisselend in Duitsland en in Engeland.

GODSDIENST

Ook op het gebied van de godsdienst behoorde Bilderdijk tot het meest behoudzuchtige volksdeel. Wat in zijn omgeving vooruitgang werd genoemd, beschouwde hij als verwording. Het aanbreken van de nieuwe eeuw, in 1800, bracht bij hem een ondergangsstemming teweeg. Tegenover de progressisten onder zijn tijdgenoten, die optimistisch gestemd waren en hoge verwachtingen koesterden voor de toekomst, plaatste hij zich als verstokte doemdenker. Schamper richtte hij zich tot hen in zijn gedicht 'DE NEGENTIENDE EEUW':

*Met de eeuw vooruitgaan, Ja! dat is 't gedurig schreeuwen,
Als ofzy wijzer waar dan al de vorige eeuwen;
Maar wacht, tot Nommer Negentien
Ten einde loop', wy zullen zien.*

Bilderdijk was een conservatieve achttiende-eeuwer en kon zich onmogelijk verenigen met de opvattingen op godsdienstig, politiek en maatschappelijk gebied die omstreeks 1800 in toenemende mate ingang vonden. De nieuwe mentaliteit, die hij meende te bespeuren, vond hij verwerpelijk. Die mentaliteit was niets anders dan de geest 'der Helsche duisternis, die verpest, verstikt wat Englen Heilig is'. Bilderdijk kon daarover in oud-testamentische toorn ontsteken.

In 1869 schreef Simon Gorter een uitvoerig artikel over Bilderdijk, naar aanleiding van Van Vlotens Bilderdijkuitgave. Gorter, die korte tijd als predikant werkte, maar al gauw een overstap maakte naar de journalistiek, was hoofdredacteur van het dagblad *Het Nieuws van den Dag*. Hij had waardering voor het dichtwerk van Bilderdijk, maar bij bepaalde onderdelen daarvan ook ernstige bedenkingen. Vooral de felle toon die de dichter bij voortduring aansloeg, stond hem tegen. Volgens Gorter zocht je bij Bilderdijk tevergeefs naar een zacht, gematigd oordeel. In zijn werk werd altijd hard van de toren geblazen, vooral als het over de godsdienst ging. De zogeheten gewijde poëzie van de dichter werd daardoor ontsierd en in feite ongenietbaar gemaakt. Er was uitsluitend wrok in te bespeuren, wrok tegen zijn volk en tegen zijn eeuw. Bilderdijk ging in zijn godsdienstige verzen hevig tekeer tegen de 'ontzinden, verbasterden en ontaarden', tegen de 'filozofen en Ongodisten', die 'in opgezwollen Duivlenwaan' in opstand tegen God waren gekomen. Het waren allemaal 'Godsverlateren, Heilandschend'ren, vredehateren'.

Het spreekt vanzelf dat een man met de instelling van Bilderdijk evenmin iets moest hebben van het openbare onderwijs, dat ten tijde van de Bataafse Republiek tot stand was gekomen, en waar volgens hem

.....de domheid de arme telgen,
 Aan het onderwijs vertrouwd,
 van hun God onkundig houdt,
 En hun het helgift in doet zwelgen,
 Dat in Batavier en Belgen
 Volk en stamäart uit moet delgen

In het openbaar onderwijs werden kinderen gevormd tot 'doemeligen'. Simon Gorter kon het niet waarden. Hij hield niet van dat soort harde uitspraken en felle veroordelingen. Het klonk hem allemaal te 'kwaadaardig'.

DE VROUW IN HET HUWELIJK

De protestantse orthodoxie bezat in Bilderdijk een fervent verdediger. In talloze gedichten, brieven en dictaten bestreed hij de vrijdenkende nieuwlichters en nam hij het op voor antieke theologische denkbeelden, die hij van onvergankelijke waarde achtte. Bekend zijn van hem de brieven die hij tussen 1801 en 1806 schreef aan zijn dochter Louise. Hij leefde toen in ballingschap en woonde op dat moment, met zijn nieuwe geliefde, in Brunswijk. Vanuit den vreemde hield hij zijn dochter op vaderlijke manier wijze lessen voor. Vooral waarschuwde hij haar voor 'verlichte' dwaalleraren, die het grootste gevaar vormden. Dat waren wolven in schaapskleren, die onder het mom van christendom een valse godsdienst verkondigden. Die dwaalleraren ontkenden dat de mensheid door christus verlost was en door zijn dood 'van den vloek bevrijd' werd. Voor hen was Christus niets meer dan een profeet die een nieuwe godsdienst had gesticht.

Maar de levenslessen die vader Bilderdijk ten beste gaf, hadden niet alleen betrekking op de godsdienst. Hij drukte zijn dochter ook op het hart, hoe zij zich als vrouw in het huwelijk te gedragen had. De gehuwde vrouw mocht alleen huishoudelijke arbeid verrichten en zeker geen eigen inkomsten verwerven. De plicht van de vrouw was volgens hem kort en bondig te omschrijven als: 'volkomen verkleefdheid aan haren gemaal'. God had het zo bestemd, dat de man een onafhankelijk bestaan moest leiden en dat de vrouw geheel afhankelijk was van hem. Wie dat durfde ontkennen maakte zich schuldig aan de 'gruwzaamste overtreding' tegenover God. Niets is erger dan 'de zucht van onafhankelijkheid' bij een vrouw, immers: 'zoo zeer het een man betaamt voor vrouw en kinderen te arbeiden, zoo zeer is het tegen de natuur, ja, tegen Gods beschikking, dat een vrouw van haar arbeid zou moeten leven'. Daarom moeten mensen trouwen, want het huwelijk verleent hen 'de eenige staat, die God zelf tot 's menschen geluk op aarde gesteld heeft'. (gegevens ontleend aan Busken Huet)

In 1799 had Bilderdijk soortgelijke gedachten al eens in dichtvorm uitgesproken. In een uitvoerig vers, 'Het Echtgeluk', hield hij zijn toenmalige (tweede) vrouw Katharina Wilhelmina Schweickhardt een spiegel voor waarin zij zichzelf kon herkennen. Zó was zij, volgens dat gedicht, zó was het goed en zó moest het blijven:

Laat uw hart zich nooit verbergen
 Voor uw echt- en hartevriend!
 (...)

 Altijd voor zijn wenschen vaardig,
 (...)

 Wijs, met onbedacht versmeden,
 Zijne omhelzing nimmer af!
 Wee een vrouw, zo onberaden,
 Die dien vloek zich op durft laden,
 Die haar nasleept in het graf!
 (...)

 Stel zijn luimen u tot wetten
 (...)

 Laat u 't denkbeeld nooit bekruipe,
 Dat er beter man bestaat,
 (...)

 Beter aan zijn voet slavinne,
 Dan verheven Koninginne
 Op des aardrijks hoogsten thron.

HET HUWELIJK

Over het huwelijk had Bilderdijk, in overeenstemming met zijn strenge godsdienstigheid, zeer traditionele en verheven opvattingen. Op diverse plaatsen in zijn werk legt hij daarvan getuigenis af. In een gedicht uit 1794, geschreven bij gelegenheid van de verjaardag van zijn (eerste) vrouw Catharina Rebecca van Woesthoven, bezingt hij de eeuwige liefde die god hem in zijn vrouw heeft geschonken.

Uit: Op mijner ega verjaring (1794)

Ja, dierbre, my van God geschonken!
 Gy zijt me, in vreugd en tegenheên,
 Aan 't zelfde harte vastgeklonken;
 Gy, al mijn lust en troost alleen.
 Gy blijft me, in 't diepste wee verzonken,
 Het pand, Gods goedheid afgebeên;
 Gy, 't hart van dankbaarheid ontfonken,
 Al ligt het in den vloed verdronken,
 Al stikt, al smoort het in geweën.

De mooie denkbeelden over de echtelijke liefde en het huwelijksgeluk verhinderden Bilderdijk intussen niet, in zijn privé-leven sterk af te wijken van de heersende regels. Toen hij in 1795 het land moest verlaten, omdat hij zich niet wilde schikken naar de wensen van het nieuwe staatsbewind, ging zijn vrouw niet met hem mee in ballingschap. Zij bleef in Nederland met dochter Louise en zoon Elius. Bilderdijk begaf zich eerst via de Zuiderzee naar de noordelijke provincies en reisde vervolgens naar Duitsland. Omdat de door hem bewonderde stadhouder Willem V naar Engeland was uitgeweken, ging hij na enige tijd sloop om eveneens de Noordzee over te steken.

In Engeland maakte hij kennis met de Nederlands-Duitse schilder Schweickhardt en zijn knappe dochter Katharina Wilhelmina. Bilderdijk werd de leermeester van het meisje en bleek al spoedig bijzonder gevoelig voor de bekoorlijkheden van zijn discipel. De ouders Schweickhardt, die niet graag zagen dat de relatie van hun dochter met haar oudere, gehuwde leermeester al te intiem werd, gaven Bilderdijk de bons. Maar het was al te laat. De genegenheid tussen die twee was inmiddels zo hevig geworden, dat ze elkaar niet meer konden missen. In het geheim zetten zij hun verhouding voort. Ze schreven elkaar brieven en uit die correspondentie blijkt heel duidelijk dat Bilderdijk smoorverliefd was op Katharina Wilhelmina.

De geheime liefdesrelatie weerhield Bilderdijk er niet van zijn gewone correspondentie met zijn vrouw in Nederland voort te zetten. Voor de vorm bleef hij er bij haar op aandringen, met zoon Elius naar Engeland te komen. Hij kon dat doen, omdat wel vaststond dat zijn vrouw niet op die uitnodiging zou ingaan. Zij was al lang blij dat zij een tijdje bevrijd was van haar lastpost en huistiran.

De ouders van Katharina Wilhelmina meenden een definitief einde te kunnen maken aan het geflirt van Bilderdijk met hun dochter, door het kind naar familie in Duitsland te sturen. Maar dat was precies waar Bilderdijk op wachtte. Hij volgde haar naar Duitsland, waar de contacten weer werden opgevat en verlevendigd.

Op 18 mei 1797 schreef Bilderdijk in zijn huisbijbel: 'uxorem accepi', wat zoiets betekent als: ik heb een vrouw genomen. Welk heuglijk feit door die aantekening werd gememoreerd, weet geen mens met zekerheid, maar het ligt voor de hand te denken dat deze gemaakt werd na de eerste coïtus. Uit de lucht gegrepen is die veronderstelling niet, want een jaar later begint Katharina Wilhelmina met het baren van een hele reeks kinderen, waarvan Bilderdijk zich de gelukkige vader mocht noemen. Pas in 1802 werd hun relatie officieel, nadat Bilderdijks eerste huwelijk was ontbonden.

Over de huwelijksprikelen van Bilderdijk en over zijn buitenechtelijke liefdes is heel wat te doen geweest in de negentiende eeuw. Hij was een bekende historische figuur, had de reputatie een groot dichter te zijn en gold in de orthodox-protestantse wereld als een symbool van rechtzinnigheid. Bovendien werd hij gezien als de geestelijke vader van de antirevolutionaire beweging. Maar hij was een zondig mens, en dat leverde voortdurend stof tot discussie. De negentiende-eeuwse criticus Busken Huet vond het vreemd dat men in zijn tijd nog zoveel drukte maakte over Bilderdijks uitgijvers. Hij meende dat te moeten toeschrijven aan de tegenstrijdigheid tussen Bilderdijks 'hooggestemde voorstellingen van het huwelijk' en zijn eigen optreden. Busken Huet:

Niemand verbaast zich, dat er een Fransch werkje bestaat, getiteld: *les Maîtresses de Goethe*. Niemand heeft zich ooit overdreven voorstellingen gevormd omtrent de ingetogenheid van Chateaubriand. Niemand is onbekend met de uitspattingen van Byron. En dat Shelley ten aanzien van zijne eerste vrouw juist zoo gehandeld heeft als Bilderdijk met de zijne, is wereldkundig. Maar geen dier beroemde tijdgenoten is ooit door zijne vereerders als een tweede gekruisigde Messias voorgesteld, toonbeeld van lijden niet–alleen en van geduld, maar ook van matigheid, regtvaardigheid en godzaligheid.

Met Bilderdijk was er echter meer aan de hand. Hij handelde niet alleen in strijd met de orthodoxe moraal, maar maakte zich – in zuiver menselijke zin – schuldig aan gruwelijke onoprechtheid. Tegenover zijn vrouw bleef hij zijn rol van de trouwe echtgenoot spelen, zelfs nog toen daarvan absoluut geen sprake meer was en zijn vrouw hem al vele malen duidelijk had gemaakt dat zij met hem niet meer verder wenste te gaan. Hij had haar in Nederland opgezadeld met een ondraaglijke schuldenlast en met herinneringen aan een huwelijksleven dat bepaald geen pretje was. In een van de eerste brieven die zij hem in het buitenland laat bezorgen wrijft zij hem al goed onder de neus wat zij en de kinderen van hem te verduren hebben gehad. Een fragment uit die brief van juni of juli 1795.

God weet of wij elkander ooit wederzien, en zoo ja, hoop ik gelukkig. Ik heb tien jaar gekwijnt en ongelukkig geweest, omdat gij de liefde niet kende en nooit kennen zult; ik heb dit harde noodlot gevoelt en gedragen op een wijs, die mij nooit zal doen blozen van een beschuldigend gewisse. God bestierd alles en uw donders raakten niet meer dan boven mijn hoofd; wees gelukkig; ik zal nog voor u kunnen bidden; voor U, die mij zelf de eeuwige verdoemenis heb toegewenscht en mij de ongelukkigste vrouw des waerelds gemaakt hebt; die mij zelfs geen stuk broods nalaat, voor mij of uwe kinderen; die ons nooit aanzag, dan om ons een afgrijselijke blik toe te werpen, een blik van veragting! – Maar ik wil zwijgen, op dat ik niet spreke van mishandelingen in mijn zwangerschap bedreven; geloof alleenlijk, dat er tusschen ons nooit hereeniging kan of zal plaats hebben. (...) Ik zwijg van mishandelingen, zoo dikwijls door Uw verwoed humeur aan mij zelf gepleegt (...) Wees gelukkig; ik ben het nooit geweest, en kan na 't geen tusschen ons gepasseert is, met u nimmer zijn (...) beminnen kan ik U niet, omdat gij het mij niet inboezemde, en ik nooit eenige bewijzen daarvan, dan het tegendeel, heb ondervonden. Ik wensch u echter in uw Vaderland terug.

Busken Huet, die als veel van zijn tijdgenoten, meende te moeten concluderen dat Catharina Rebecca van Woesthoven niet de geschikte vrouw voor Bilderdijk was, oordeelde niet mals over het vrouwonvriendelijk gedrag waaraan deze zich had schuldig gemaakt. Hij vond Bilderdijk een hypocriet, een 'evenknie van Tartuffe'. Vijf jaar lang, zegt hij, is Katharina Wilhelmina Schweickhardt Bilderdijks maîtresse geweest en verschillende malen ('keer op keer') zag hij zich genoodzaakt een plaats op te sporen waar zijn geliefde in het geheim een kind van hem kon baren. En intussen maar mooie praatjes verkopen. Die schijnheiligheid, nog verergerd door bruut optreden, – Busken Huet kon er geen verontschuldiging voor bedenken:

Hoe kunnen zulke redeneringen een echtgenoot regtvaardigen, die zijn vrouw in hare zwangerschap
kaarsen en kandelaars naar het hoofd werpt, in het kraambed haar slaat en haar de muts afrukt, of haar
in het barste jaargetijde des nachts het huis uitzet?

Bilderdijks impopulariteit bij het grote publiek was volgens Nicolaas Beets te wijten aan zijn persoonlijk optreden, maar vooral ook aan de aard van zijn dichterschap. Beets begreep dat de massa niet van Bilderdijk hield, dat veel lezers 'zijne huiselijke poëzie te hartstochtlijk, zijne vaderlandsche poëzie te staatkundig, zijne stichtelijke poëzie te theologisch' vonden. Wat Bilderdijk voortbracht was nu eenmaal geen 'volkspoëzie', meende Beets, maar 'kunstpoëzie', die de massa niet aansprak, maar wel veel dichters van de volgende generaties inspireerde. Voor de dichter Bilderdijk had Beets grote waardering, voor de mens Bilderdijk aanzienlijk minder. Hij vond hem een 'singulier' persoon, een zonderling, die wel de bewondering, maar niet de liefde van zijn volk kon wekken. Gedurende de hele negentiende eeuw, en zeker tot 1880, gold Bilderdijk als de beroemdste niet gelezen dichter of, zoals hij toen ook al getypeerd werd, als 'de groote ongenietbare'.